

“Hatıralar Mahallesi”nde Bir Şair: Ziya Osman Saba

Serhat DEMİREL

Türk edebiyatında şair ve yazarları değerlendirirken zaman zaman onların bir yönünü öne çıkartıp bazı beylik sınıflandırmalar yapmaktan geri duramayız. Bu durum eleştirmenler için bir klişe gibi görülür fakat okurlar açısından bakıldığında söz konusu şairi bir yere oturtmak ve diğerlerinden ayırabilmek için kolaylık sağladığı düşünülebilir. Ancak söz gelimi, Mehmet Akif’i “destan şairi”, Ahmet Haşim’i “akşam şairi” olarak andığımızda ya da Cemal Süreya’yı aşkın ve cinselliğin, Sedat Umran’ı eşyanın şairi gibi genel geçer sıfatlarla tanımladığımızda işler sanki kolaylaşıyor gibi gözükse de aslında o şairi indirgemeci bir yaklaşımla kategorize edip haksızlığa uğrattığımız da bir gerçek.

Ziya Osman Saba, şiirlerinde ele aldığı temler, kullandığı imge ve kavramlarla, yukarıda andığımız şairler gibi bir tek sıfatla anılmaya müsait bir sanatçı portresi çizmiştir her zaman. Türk şiirinde Ziya Osman dendiğinde akla gelen ilk ve ortak değerlendirme hiç şüphesiz “evler şairi” olacaktır. Bu tespit, sözünü ettiğimiz bakış açısıyla düşünüldüğünde, Ziya Osman’ın şiir anlayışını tamamen kuşatıcı bir tespit gibi durmasa da bir tarafıyla onu en iyi ifade eden tanımlamalardan biridir.

Şiirlerinde daima İslami bir duyarlılığın içinden konuşan; evini, ailesini Allah’tan kutsal bir bağış olarak gören, dünyaya “Fenaları tanıdım ve sevdim iyileri” (*Geçen Zaman*, 95) diyecek kadar olgun bir anlayış ve tevekkülle bakabilen, samimiyeti şiirinin ilkelerinden biri hâline getirmiş; sade, sahici, incelikli bir şairdir Ziya Osman Saba. Onun “evler şairi” olarak anılmasında Türk edebiyatında yine aynı sıfatla anılan bir başka şair, Behçet Necatigil’in payı büyüktür. Saba’yı “Edebiyatımızda ilk evler şairi” diye nitelendiren Necatigil, 1961 yılında *Yeditepe* dergisinde yayımlanan bir mülakatta, “Sanat kişiliğinizin meydana gelmesinde önemli saydığınız sanatçılar var mıdır?” şeklindeki soruya, şöyle cevap verir: “*Var. Ziya Osman Saba. Şu anda bildiğim, yıldan yıla, benim dünyamı çizen iç ve dış etkilerin başlangıcını, ilk anlatımını onun şiirlerinde bulduğumdur. Ziya Osman bana, evin korkunç güzelliğini, vazgeçilemezliğini,*

kişinin ancak evinde oluşabileceğini, ne yapsa etse davranışlarını bu dar daireden dışarı çıkaramayacağını öğretti. Şiirleriyle olduğu kadar içtenlik dolu ve düz ömrüyle de her nimete, her zahmete ev açısından bakmayı, kurtulmuş ya da yenik ancak evlerde yaşanabileceğini ben ondan öğrendim” (Düzyazılar II 31).

Saba da 1954’te, Mustafa Baydar’ın kendisine yönelttiği “Hemen hemen sadece kendi hayatınızdan, evinizden ve mahallenizden bahsediyorsunuz. Sizce bir sanatkarın cemiyette sosyal bir fonksiyonu yok mudur?” şeklindeki soruya şöyle cevap verir: “Hemen hemen sadece kendi hayatımdan, evimden, mahallemden bahsetmişsem, demek ki başka evlere girememiş, memleket gezememiş, başka hayatlar tanıyamamışım. Yoksa başka insanlardan, kim bilir belki yalnız onlardan söz ederdim. Her sanatçıyı olduğu gibi kabul etmek zorundayız. Ona bir sosyal fonksiyon teklif edemeyeceğimiz gibi, sosyal fonksiyonu yok diye de yeremeyiz. Yasak değilse, ben de kendi kendimi anlatmış olayım. İnsan insana benzer, bana benzeyen ve daha dünyaya gelip bir gün benzeyecekler, kendilerini bende bulacaklar çıkar” (Baydar 167).

Şairin cevabı, çeşitli ev imgeleriyle örülü bir duygu ve düşünce dünyasının onun sanatında bire bir yansımısını bulduğunu bizlere fark ettirir. Kısaca söylemek gerekirse, Ziya Osman Saba’nın şiirinde dile getirilen ev imgesi her şeyden önce modernleşmenin getirdiği insani yabancılaşma ve sosyal ürküntüye karşı bir sığınak, fiziksel olarak doğanın etkilerinden korunma mekânı, hem kadın erkek ilişkisi hem de bir aile yuvası olmak bağlamında huzurun ve mutluluğun kaynağıdır. Öte yandan, bu şiirlerde eski evlerden, eski mahallelerden, eski İstanbul’dan bir türlü kopamayan; sürekli ölmüş anne ve babasını, mesut çocukluk günlerini anan kırılğan, duygulu, lirik bir sesin varlığını hissederiz. İşte bu eskiye özlem, aynı zamanda Saba’nın şiirinde ev imgesiyle bütünlenen, durmaksızın işleyen bir hafızanın da sesidir. Sürekli eskiyi hatırlayan, hatırladıklarıyla avunan bir anlatıcıdır bu sesin sahibi.

Saba’nın şiirinde, hatıraların canlandığı mekân olan ev, hem hafızayı harekete geçirir hem de fiziksel ve manevi varlığıyla hafızanın içinde en fazla yer kaplayan unsur olup çıkar. “Ev” ve “hatıra”, başka bir deyişle “mekân” ve “hafıza”, birinden diğerine kolayca geçilen, birbirine sıkı sıkıya bağlı sonsuz bir sarmal oluşturur böylece. Mekân (ev), hafızanın içinde geçmişe açılan bir kapı olduğu kadar o geçmişin en belirgin temsilidir de:

*Bir oda, içinde bir saat sesi.
Hayatın sırtımdan giden pençesi,
Ve beni maziye götüren bir el,
Eski günlerimiz, sessiz ve güzel...
(Geçen Zaman 22)*

Saba'nın şiirinde ev, çoğu zaman geçmiş güzel yaşantıların, anıların mekânıdır. Dolayısıyla, aynı zamanda onun bir şiirinin başlığındaki gibi, “Geçen Zaman”ın da tanığıdır. Bir evin içinde ve çevresinde aile ve eş dost ile birlikte yaşanan zamanı anlatan bu şiirler, evdeki çingirak, soba, mangal, minder, döşek, testi gibi eski zamana ait yaşam tarzını imleyen eşyalar ve sofa, kiler, taşlık gibi eski zamanın geleneksel evlerine ait bölümlerle bütünlük kurarak şekillenir. Böylece, ortaya şairin eski zaman evlerinde ailesi, komşuları ve sevdikleriyle geçirdiği mutluluk dolu günlerin birer portresi çıkar.

Ev, Saba'da çoğu zaman sadece yaşanan anın mekânı değil, geçmişte yaşananlara tanık olmuş bir mekândır. Bu sebeple, bir tür idealize edilmiş geçmişle karşılaşırız bu şiirlerde. Geçmişin, en çok da çocukluk anılarının öne çıkarılması, şairin o andaki yaşamının verdiği tatsızlıktan, büyümenin getirdiği sorumluluklardan ve ağır yüklerden kaçarak bu dönemlerdeki hatıralarına sığınması sonucunu doğurur. Geçmiş, böylece şair için bir avuntu kaynağı olurken ev de bu avuntunun iki bileşeninden bir diğeri olarak yer bulur.

Saba'nın hafıza evreninde evler mahallelerden ayrı düşünülemez. Mahalle ise komşuluk demektir. Eskiden mahalleler, pek çok şiirdeki anlatıcının gözünde “iyi komşularla dolu”dur ve şair eski zamanda yani “daha tatlı, daha güzelken dünya” yaşamının özlemini duymaktadır. Ne var ki, şair, modernleşmeyle birlikte insanların eskisi gibi iyi olmadığını hüznle fark eder. “Nişanlılık” şiiri bu anlayışın bir temsilidir:

*Bir adam sokak fenerlerini yakar
İncecik vücudun vücuduma dayanırdı
Her yolcu halden anlar
Bizi uzaktan tanırdı
(Geçen Zaman 74)*

Saba'nın en bilinen şiirlerinden biri olan ve *Vatan* gazetesinin düzenlediği bir ankette (16 Ekim 1955) kendisinin de “En sevdiğim şiirim” dediği “Misakımilli Sokağı No. 37”, şairdeki hafıza-mekân ilişkisi bakımından son derece kayda değer göstergeler taşıyan belki de en dikkat çekici şiirdir. Burada, şiirdeki öznenin yıllarını geçirdiği ve onun hafızasında silinmez bir yer edinmiş samimi ve çok renkli bir ev, mahalle ve semt hayatının sahnelendiğini görürüz. Bu çok uzun şiirin bir bölümü şöyledir:

*Ah, şimdi hatıralar mahallesinde
Misakımilli sokak No.37*

*Orası bütün evler, bütün ömür içinde,
Mesut olduğumuz evdi.
Talihin bir gün karşımıza çıkardığı.
El ele döşediğimiz bir çift küçük odası.
Ne diyeyim bilmem ki:
Gönül sarayı, aşk yuvası...
Akşamlar iner “kaymak yoğurt”çularla
Kaldırımlar benim için gölgelenirdi.
Saatler ilerler bozacılarla,
Derken bir komşu seslenirdi.
(Geçen Zaman 119)*

Anlaşılan odur ki, sadece yitip giden bir zamana değil, kaybolan değerlere ve yaşam biçimine de bir ağıttır. Bir zamanlar huzurla, bozulmamış insan ilişkileri içinde ikamet edilen semt, şimdi modernleşmeyle adeta ruhunu yitirmiştir. Yeni yaşam tarzına ayak uyduran insanlar artık ne çocuk sahibi olmaya ne de komşuluk değerlerine önem vermektedir. “Elektrik lambasıyla değiştirilen fener” ise bu değişimin teknolojik plandaki sembolü olarak yansıtılır. Ancak yine de şair oraya gitmekten, orada hatıralarını canlandıracak en ufak bir iz görmekten vazgeçmez. O sokağa yolunu düşürür, belki de hafızasında sönmeye yüz tutmuş mutlulukları aynı mekânda aramaya koyulur. Gelecekte umudu azalmış, iyilik, güzellik ve mutluluk gibi değerleri geçmiş yaşantısı dışında bulabileceğine inancı kalmayan bir adam yansıtılır bu dizelerde.

Değişen yaşamın, kaybolan insanlık değerlerinin karşısında avuntuyu yine hafızadan umar şair. Hafıza, sürekli diri tutulduğunda, “Yaşamak Bundan Sonra” şiirinde olduğu gibi hiç değilse anıların sıcaklığıyla teselli bulunur:

*Kaybolmuş baharıma beni götür hatıra
Hafızam avut beni, beni kurtar ey şiir!
(Geçen Zaman 69)*

“Kaybolmuş bahar”, mutlu bir aile yaşantısının hüküm sürdüğü evi, komşu evlerde yaşayan insanlarla paylaşılan dostluğu ve yardımseverliği ve giderek bütün bir kenti kapsayan geniş bir çağrışımlar zincirinin içinden bir sahneyi işaret etmektedir. Çünkü biliyoruz ki, Saba’nın şiirinde sadece bir evin çevresi ve mahalle düzeyinde değil, sunduğu bütün kent mekânlarıyla İstanbul, şairin ikinci evi gibidir:

Üstünde gökyüzü, ufuklara karşı.

Senin her yer: Caddeler, meydan, çarşı...

(Nefes Almak 104)

Ziya Osman'ın şiirlerinde hafızanın çığlığı yankısını hemen her zaman aynı yerde bulur: evde! Nedir öyleyse bir şairi eve bu kadar bağlı kılan? Abdülhak Şinasi'ye kulak verirsek, kim bilir, belki de Ziya Osman'ın şiirinde sürekli hatırlanan, vazgeçilemeyen ev ve şehir yaşantısının neden vazgeçilemez olduğunu bir parça da olsa kavrayabiliriz: “*Bu çocukluk zamanlarımızın evleri, münferit ve yalnız kalan evler değildi. Yolları, bahçeleri, mesireleri, mahalleleri vardı. Etraflarında bir cemiyet, bir medeniyet, bir mescit, bir mezarlık, bir sebil ve beyaz güvercinler vardı. Bu hatırlanan, yavaşça geçtiğini hafifçe duyuran asude saatlerin verdiği huzur içinde çalan saatler bizi çocukluğumuzun beyaz saatlerine kavuşturuyor* (Hisar 623).

Ziya Osman'ın şiirinde mekân ve hafıza iç içe geçmiş, şairin hayal dünyasında birbirini tetikleyen iki önemli unsur olagelmıştır. Onun bir türlü vazgeçemediği evi ve o evin etrafında ördüğü hatıralarla dolu yaşantıyı şiirlerinden çıkardığımızda bir şairi ayakta tutan en büyük avantajını da silmiş olursunuz. O, bir gün bulmayı umduğu mutluluğu ararken belleğinin bir tarafıyla sürekli geçmişte, “hatıralar mahallesinde” dolaşmaktadır. Çünkü mutluluk sadece şairin zihninde kazılı, geçmişte kalan bir tutam anıda saklıdır artık.

Kaynakça

- Baydar, Mustafa, *Edebiyatçılarımız Ne Diyorlar?*, İstanbul: Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitabevi, 1960, 167-69.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, “Kaybettiklerimiz: Ziya Osman Saba”, *Türk Yurdu* 265 (Şubat 1957), 622-625.
- Necatigil, Behçet, “Necatigil’de Biçim Arayışları ve 1955’ten Sonra Artan Çevirilerin Şiirimize Etkisi Üzerine”, röportajı yapan: Ahmet Köksal, *Düzyazılar II*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, 29-31.
- Saba, Ziya Osman, *Bütün Şiirleri. Geçen zaman. Nefes Almak*, İstanbul: Varlık Yayınları, 1991.